

Наталія Білоус (м. Київ),
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту історії України НАНУ,
E-mail: bilousnat@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6416-0623>

Містечко Трипілля та його власники Дідовичі-Трипольські у XVI – першій половині XVII ст.: невідомі сторінки історії*

У статті висвітлюються невідомі сторінки історії Трипілля (суч. село Обухівського р-ну Київської обл.) за литовсько-польської доби, зокрема надання йому магдебурзького права і міського статусу королем Стефаном Баторієм у 1580 р. Віднайдений авторкою пергаментний оригінал привілею на магдебурзьке право Трипілля є цікавою і рідкісною знахідкою. Він походить з архіву князів Сангушків, нині зберігається у Державному архіві Польщі в м. Краків (відділення на Вавелі), його текст публікується наприкінці статті і вводиться до наукового обігу.

Ключові слова: бояри-шляхта, привілеї, магдебурзьке право, Дідовичі-Трипольські, Трипілля, Київське воєводство, Овруччина, Велике князівство Литовське, Річ Посполита, XVI – перша половина XVII ст.

Natalia Bilous (Kyiv)
candidate of historical sciences,
senior staff scientist to the Institute of history of Ukraine
of the National academy of sciences of Ukraine
E-mail: bilousnat@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6416-0623>

Trypillia: the Town and Its owners Didovichy-Trypilsky in the XVIth – the first half of the XVIIth century. The Unknown pages of history

The article is devoted to the research of the unknown pages of the history of Trypillia (a village of Obukhiv district of Kyiv region) during the Lithuanian-Polish period, in particular, the act of granting of the Magdeburg law and the urban status for the town by King Stephan Bathory in 1580, based on the sources from Cracow and Kyiv archives. It was discovered the original chartered right of the Magdeburg city-law for Trypillia. This is an interesting and rare artifact. The document originates from the Archive of Sangushko family. The archive of these princes is located in the State Archive of Poland in Cracow (Wawel department); the text of the manuscript is published at the end of the article. The initiators that granted the Magdeburg law for Trypillia were its owners: the members of the old local boyar family of Didovych-Trypilsky, the sons of Vasyl': Fedir the Elder, Zhdan, Hapon and Fedir Jr. It also tells about some members of this family and the difficulties with the acquisition and the sale of their estates in Kyiv region and Ovruch district,

---

* До даної публікації увійшли деякі матеріали моєї статті: До історії магдебурзького права у містечку Трипілля в XVI ст. // Український археографічний щорічник. Нова серія. Вип. 21/22. Київ, 2018. С. 932-936.

inter-neighborhood and family conflicts in the XVIIth – the first half of the XVIIIth century. For the purpose of further elaboration on this topic, previously unknown archives from Krakow and Kyiv have been incorporated.

The research methodology is based on the principles of historicism, systemicity, science, interdisciplinary. The following general-historical methods have been used: historical-genetic, terminological analysis, comparative, typological. The authors adhere to the civilizational approach and principles of cultural and intellectual history.

The author came to the conclusion that during the investigated period there were significant changes in the history of Trypillia: thanks to the active work of its owners, from a small village, it became a town with the Magdeburg Law, a castle and a parish. In the middle of the XVIIth century, the Didovichy-Trypolsky family has increased substantially, which led to the dispersal of the lands in its' ownership among the numerous heirs who, in search of profits, pursued an active land policy (leasing out separate estates, keeping the other owners away from the village, seeking to expand their lands though invasion of their neighbors, etc.), often using illegal means, which made the family increasingly unpopular among its peers. They remained inactive, however, when it came to the local political scene and were usually not elected into the voivodeship governments, with the exception of Fedir Vasylovych (the Senior), who was elected ambassador to the Sejm in 1572 and became a deputy to the Lublin Tribunal in 1592. All members of the family remained faithful to Orthodoxy. Certain circumstances forced them to sell their estates in the Kyiv region and to settle down in the Ovruch region, where they laid strong roots. During the Cossack Revolution of the middle of the XVIIIth century, the town of Ovruch became a Cossack stronghold. It permanently lost its' status of the city with the Magdeburg Law. And in the postwar years, the Trypillia Castle gradually collapsed, turning into ruins.

Key words: nobility, privileges, Magdeburg Law, Didovichy-Trypolsky, Trypillia, Kyiv Voivodeship, Ovruch district, The Grand Duchy of Lithuania, the Polish Lithuanian Commonwealth, the XVIth – the 1st half of the XVIIIth century.

Село Трипілля Обухівського району Київської області асоціюється у сучасників насамперед з археологічною культурою, про яку світ дізнався у 1897 р. завдяки розкопкам Вікентія Хвойки. Відзначення 150-річчя від дня народження знаного археолога дало поштовх для відкриття у 2002 р. нового приміщення обласного археологічного музею у Трипіллі, де нині експонуються знахідки та артефакти різних епох – палеоліту, доби бронзи, трипільської культури, скіфської доби, Київської Русі, литовсько-польського періоду, XIX–XX ст. Маловідомими залишаються сторінки історії цього поселення у XVI – першій половині XVII ст., зокрема, щодо власників – шляхтичів Дідовичів-Трипольських і зовсім невідомим є факт про надання йому статусу міста і магдебурзького права у 1580 р. польським королем Стефаном Баторієм, про що йтиметься нижче.

Перша літописна згадка про Треполь пов'язана з битвою, що сталася 26 травня 1093 р. на правому березі р. Стугна між великим князем київським Святополком Ізяславичем і полов-

цями, які завдали нищівної поразки об'єднаним силам київського, чернігівського і переяславського князів¹. У другій половині XII ст. Треполь був центром невеликого князівського уділу (у 1161-67 рр. тут князував Володимир Мстиславович, з 1176 р. – його син Мстислав), але під час монголо-татарської навали 1240 р. зазнав значних спустошень. У литовські часи поселення поступово відроджувалося, а на місці давньоруських укріплень з'явилися нові. У 1999 р. київські археологи В. Петрашенко і В. Козюба обстежили у центрі села територію літописного Треполя й описали цю багаточасову пам'ятку, зробили її обміри: даний комплекс займає центральну частину острівного підвищення (висотою до 25 м) на березі Дніпра, що має форму правильного трикутника, повернутого своєю основою до Дніпра; довжина суцільного урвища вздовж ріки становить 800 м, довжина двох інших сторін-катетів – 500 м, висота острівного підвищення-трикутника – 30 м. Загальна площа усього комплексу становить 12 га. Західний бік підвищення складається з урвищ висотою

¹ Полное собрание русских летописей. – Т. 2. Ипатьевская летопись. 2-е изд. СПб., 1908. Стлб. 209-212.

до 10 м, південний плавно спускається до заплави. З заходу омивається р. Красною, з півдня воно було захищене рукавом цієї ж річки, який зараз засипано². (Іл.1).

Іл. 1.
Дівич-гора
у Трипільлі.
Сучасне фото

Протягом усього XVI ст. Трипільля незмінно перебувало у власності київських зем'ян Дідовичів. Засновником цієї родини можна вважати Данила Дідовича (Дѣдка), якому 18 березня 1500 р. листом великого князя литовського і короля польського Олександра було надано право власності на це поселення, де на той час проживало 7 «служебних людей», які несли службу на київський замок, сплачували на користь воєводи Дмитра Путятича на рік по 2 лисиці і 5 возів сіна³. Відтоді усі представники цієї родини почали йменуватися Дідовичами-Трипольськими, в якості родового герба вони уживали власний печатний знак у вигляді стовпа в супроводі двох півкіл, що лежать кінцями одне до одного згори

та знизу⁴. (Іл. 2.1–2.5). Вони належали до місцевого панського роду, що сягає корінням у домонгольську добу, доказом чому може бути перелік 460 імен, внесених представником цієї родини Івашком у поминальний реєстр Пом'яника Києво-Печерського монастиря у першій чверті XVI ст. («Род пана Івашка Дѣдкович»), серед яких – п'ять князівських і чотири імені «чорноризців» або печерських старців (Нестор, Андрій, Даміян, Мартіян)⁵.

У 1505 р. Данило Дідович (Дедко) їздив з посольством вел. кн. лит. і короля польського Олександра до Перекопської Орди хана Менглі-Гірея⁶. За ці та інші заслуги він став державцею Брагінської волості у 1506 р., на додачу до цього

Іл. 2.1–2.5. Власні печатні знаки, уживані Дідовичами-Трипольськими в якості родового герба

² Петрашенко В.О., Козюба В.К. Узбережжя Канівського водосховища (каталог археологічних пам'яток). К., 1999. С. 15-16.

³ «Данина Дедковичу на село Трыполъ въ Киевскомъ повете». Див.: Užrašymų knyga 6 (1494-1506) / Lietuvos istorijos institutas; parengė A. Baliulis. – Vilnius, 2007. S. 234, № 366; Кленатскій П. Очерки по истории Киевской земли. Т. 1. Литовский периодъ. Одесса, 1912. С. 361.

⁴ Докладніше див.: Однороженко О. Шляхетська геральдика Київської землі XV – першої половини XVII ст. за архівними джерелами та матеріалами сфрагістичної колекції Музею Шереметьєвих // Сфрагістичний щорічник.– К., 2012. Вип. 2. С. 213-214. Ілюстрації – Прориси особових печаток Дідовичів-Трипольських – О. Однороженка.

⁵ Голубев С. Древній помянникъ Києво-Печерской лавры (конца XV и начала XVI ст.) // Чтенія въ Историческомъ обществѣ Нестора-лѣтописца. Київъ, 1891, кн. 6. – С. 46-48; Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XVI до середини XVII ст. Київ, 2008. С. 19, 167.

⁶ Lietuvos Metrika (1427-1506). Užrašymų knyga 5. Parengė A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavicius. Vilnius, 2012, nr 527. S. 343.

отримав право дворічної оренди черкаської корчми як відшкодування за понесені на господарській службі збитки, бо «будучи на нашой службі у Орде Перекопской, травячися и впоминки даючи, всего того выдал 200 коп и 30 коп грошей»⁷. В якості віна по першій дружині Марії (вдові по Степану Мутишичу) він дістав села Кучуків, Лодижичі, Теремці, Білки на р. Прип'ять; право на володіння ними йому підтвердив вел. кн. лит. Олександр 13 жовтня 1497 р.⁸ Однак це незабаром викликало невдоволення дочки покійного – Настасії Мутишівни, яка поскаржилася на нього до господарського суду з метою повернути собі ці маєтки, на що київський боярин відповів: «а Дедко мовил перед нами, што ж я тые имена держу по своей жонѣ, а по твоей махосе для того, што ж еси поплатилъ многие пенези, долги отца твоего, и много пенезей есмо своих на тьи имена наложилъ, и над то ты змовила ся зо мною, и всих тых именей мне поступила ся, и взяла еси у мене выправу, вено 30 гривен, и на то ми еси лист свой дала, и подлуг того твого листу тьи имена вышей писаные господар его мл. великий княз Александръ листом своим потвердил мне на вечность»⁹. Згідно з вироком суду від 17 січня 1499 р., позивачка мала компенсувати бояринові Дідку кошти, витрачені ним на виплату їй виправи й утримання цих поселень, сумарно 130 кіп гр. лит., після чого він міг повернути їй маєтки¹⁰.

У тестаменті Д. Дідовича, датованого 5 січня 1519 р., зазначено, що він був у другому шлюбі з княжною Пронською (спорідненою з Фурсами

і Халецькими), мав з нею єдиного сина Василя, який успадкував Трипілля¹¹. Однак, Василь на деякий час втратив це поселення: справця Київського воєводства, князь Андрій Сангушко-Кошерський відібрав його на користь київського замку («Триполь отнял и к замьку Киевскому привернулъ») ¹². 2 квітня 1542 р. король Зигмунт I підтвердив Василю Дідовичу право власності на це поселення і наказав Сангушко-Кошерському повернути його попередньому власникові¹³. Завдяки одруженню з Соломонідою Суринівною Василь (в якості віна) набув села в Овруцькому повіті: Клочки, половину Шепеличів, Ремезове, а в Київському повіті отримав половину Соловіївки і Княжичі¹⁴. За даними ревізії Овруцького замку 1552 р., Василь мав також свій двір на території замку («Василя Дѣдковъ дворъ») ¹⁵, зі своїх маєтностей – трьох сіл сплатив такі податки: з с. Клочки – 4 служб – 2 копи гр. лит. і 22 гр., 5 кадей меду; з с. Сидоровичі – 2 служб – 5 відер меду; з с. Чиколовичі – 2 служб – 4 копи гр. лит. і 2 кадї меду¹⁶. Імовірно він помер у середині 1560-х років, оскільки відомо, що 28 вересня 1567 р. його вдова виставляла вершників на попис війська ВКЛ («Дѣдковая Соломонида Суриновая з Овручова з ыменей своихъ Клочкова а Чиколовичъ кони 2, панцыри, согайдаки, рогатины») ¹⁷. 13 червня 1568 р. король Зигмунт Август підтвердив право власності нащадкам Василя Дідовича на Трипілля, а листом київського намісника Василя Рая від 14 грудня 1568 р. Федора Васильовича та його молодших братів «ув'язали» у цю маєтність¹⁸.

⁷ Яковенко Н. Українська шляхта .... С. 200.

⁸ Użraŕymų knyga 6... – S. 165, № 241; *Клепатскій П.* Очерки по исторіи Киевской земли. – С. 304-305.

⁹ Lietuvos Metrika (1427-1506). Użraŕymų knyga 5..., nr 187. S. 115.

¹⁰ Там само; Акты Литовской Метрики. Т. 1. Вып. 2. 1499–1507 / Собраны Ф.И. Леонтовичем. Варшава, 1897. № 428.

¹¹ *Rulikowski E.* Trypol // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1892. Т. XII. S. 534.

¹² Книга Київського підкоморського суду (1584-1644). / Підгот. В. Кравченко, В. Німчук, В. Страшко, Н. Яковенко. К., 1991. С. 153.

¹³ Там само.

¹⁴ *Rulikowski E.* Trypol ... S. 534.

¹⁵ Российский государственный архив древних актов, г. Москва (далі – РГАДА). Ф. 389, оп. 1, д. 563, л. 98; Ревізія українних замків 1552 р. / Підгот. В. Кравченко. (Макет книги). С. 142.

¹⁶ РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 563, л. 112 зв.; Ревізія українних замків 1552 р. ... С. 154.

¹⁷ Литовская метрика. Отдел 1. Часть 3. Книги публичных дел. Переписи войска литовского // РИБ. Т. 33. – Петроград, 1915. С. 1236.

¹⁸ Книга Київського підкоморського суду ... С. 153.

Напередодні Люблінської унії 1569 р. Трипільля, мабуть, переживало період занепаду і майже лежало «пусткою», що відзначили королівські ревізори у 1571 р.: «Турпол на Dnieprze Dedków – pusty, ciągłych niema»¹⁹. Але за даними регестів з київської гродської книги 1571 р. це не зовсім відповідало дійсності: 15 серпня вірмени Солтани скаржились на шляхтичів Трипольських за наслання своїх підданих з с. Трипільля на с. Халеп'я²⁰, а 19 серпня було проведено розмежування поміж їхніми володіннями і встановлені чіткі кордони²¹. Однак уже 22 вересня Солтани скаржились до суду на Трипольських через захоплення ними Халепських ґрунтів²². 16 жовтня останні встановили на них межові знаки – копці²³. У квітні і серпні 1577 р. Трипольські брали участь у розмежуванні ґрунтів с. Княжичі, що належали Солтанам, і с. Музичі – Івана Проскури-Суцанського²⁴. Того ж року вони спробували привласнити землі у с. Крилів, що належали заможному київському купцю Андрію Кошколдейовичу, який на той час перебував у скрутному становищі через конфлікти з іншими землевласниками. 16 липня 1577 р. київський воєвода, князь В.-К. Острозький своїм листом наказував Трипольським повернути А. Кошколдейовичу захоплені у нього землі у с. Крилів²⁵, але ті не поспішали з поверненням, що видно зі скарги потерпілого від 20 серпня 1577 р.²⁶

У 1570-х роках сини Василя Дідовича збільшували володіння в Овруцькому повіті шляхом

купівлі й обміну з метою концентрації земель у своїй родині. Старший син Федір 17 червня 1571 р. купив у Льва Вялковського село Дорогинь за 300 кіп гр. лит.²⁷ Дідовичам-Трипольським у ті часи також належали: село Богданівщина на обох берегах р. Норинь, куплене у жовтні 1578 р. у Івана Сингура, а також двір в Овручі, який вони набули в 1576 р. у результаті обміну на село Шепеличі, ще два двори отримали від пана Філона Кміти в 1579 р. в обмін на село Шепеличі (один в Овручі, а другий під Овручем з землею Коцівською); села Блисківщина і Ноздрище над р. Норинь, куплені у 1582 р. у Юрія Бокія²⁸. У 1579 р. Ждан Васильович зробив обмін зі своїм двоюрідним братом Іваном Солтаном, київським гродським суддею: половину села Княжичі на р. Ірпінь і половину с. Соловійки над р. Стугна, що дісталися йому у спадок по матері, обміняв на частини у селах Давидковичі над р. Ушою (Уж) і Черніговці поблизу Овруцького замку, а також поле під Овручем («у Княжполи у дуба Сеньковського») з доплатою від Солтана 50 кіп гр. лит. Цю угоду вони засвідчили спочатку в Київському гроді на рочках (у присутності намісника Федора Дідка-Трипольського і писаря Льва Верещаки), далі в овруцькому гроді (при підстарості Рафалу Вітовському і писарі Дмитру Рапштинському), потім занесли копію до книг Руської канцелярії у Варшаві²⁹. 15 січня 1586 р. Трипольські продали Дмитру Єльцю 1/5 частину с. Ремези за

¹⁹ Źródła dziejowe. T. XXII. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. XI. Ukraina (Kijów-Braclaw). Opisane przez A. Jabłonowskiego. – Warszawa, 1897. S. 184.

²⁰ Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. Інститут рукопису (далі – НБУВ. ІР). Ф. 1. – № 4104. – Ч. I. – № 3219-3221.

²¹ Там само. – № 3225. Зберігся опис цих кордонів: «границя між панами Трипольськими і панами Солтанами, вірменами, від ґрунтів села Халеп'я, починаючи на нижчому копці перевалочного Дніприща до перевалу, який спадає вниз, ліворуч від Солтанів – луки озера Оболонє, а праворуч – Трипольських, далі пройшовши до гирла р. Бобровиці, звідти у верхів'їв р. Бобровиці у поля, де аж до верхів'їв Черніховської дуброви по правій стороні – Трипольських, а по лівій – вірмен Солтанів, а від Черніховської дуброви до Ганкого поворота, звідти просто йде до гирла Халеп'я і Дніпра, по одній стороні вниз ґрунт Харленського, а вгору до гирла Халеп'я усе належить панам Солтанам».

²² Там само. – № 3233.

²³ Там само. – № 3243, 3247.

²⁴ Там само. – № 3273, 3296, 3300.

²⁵ Там само. – № 3295.

²⁶ Там само. – № 3298.

²⁷ НБУВ. ІР, ф. 1. – № 4104. – Ч. I. – № 3458, 3507, 3509.

²⁸ Там само. – № 3304, 3306, 3493, 3534, 3536, 3551, 3636.

²⁹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, спр. 195, арк. 352 зв. – 355 зв.

60 кіп лит. гр.³⁰ 7 жовтня 1586 р. бездітна сестра Дідовичів-Трипольських відписала братам свою частину у с. Черніговці і двір в Овручі³¹.

За даними Е. Рулікowsького, Василь Дідович-Трипольський помер близько 1599 р., залишивши по собі п'ятьох синів: Федора старшого, Ждана, Михайла, Гапона і Федора молодшого, які того ж року ділили поміж собою батьківський спадок³². Віднайдені в архівах Києва і Кракова джерела дають можливість уточнити і скорегувати висновки польського історика. Зокрема документ, що публікується нижче, засвідчує, що Василь помер значно раніше за вказаний рік, а його сини самостійно у 1580 р. виступили ініціаторами надання Трипіллю привілею на магдебурзьке право. В ньому не згадується ім'я сина Михайла, який, вочевидь, теж помер раніше. Василь мав ще й брата Івана (мабуть двоюрідного по матері), йому у спадок дісталися частини сіл Трипілля і Стрем'ятичів, які він у 1571 і 1575 рр. віддавав у заставу Іванові Черкасу за 100 кіп лит. гр.³³.

Виявлений нами оригінал привілею на магдебурзьке право для Трипілля дозволяє пролити світло на деякі невідомі факти з історії цього по-

селення, зокрема уточнити дату побудови замку – початок 1580-х років. Цей документ – унікальна знахідка, він дивом дійшов до нашого часу, зважаючи на масові втрати архівів українських міст ранньомодерної доби. Текст привілею через невідомі нам обставини свого часу не був вписаний у книги Руської метрики, не збереглися інші його копії, тому тривалий період він залишався незнаним історикам.

На відміну від більшості тогочасних документів, вписаних до книг королівської канцелярії, даний привілей написаний не латиною чи польською мовою, а кирилицею, мабуть, на прохання власників Трипілля. Палеографічний аналіз показує, що це оригінал, писаний на пергаменті, засвідчений підписами короля Стефана Баторія та писаря Руської (Волинської) канцелярії Лаврентія Пісочинського, а також печаткою Коронної канцелярії. Документ нині зберігається у Державному архіві Польщі в м. Краків (відділення на Вавелі), у фонді «архів князів Сангушків», має задовільний стан збереження, але в кількох місцях текст пошкоджений. При публікації у квадратних дужках нам вдалося реконструювати окремі втрачені місця тексту (Іл. 3, 4).

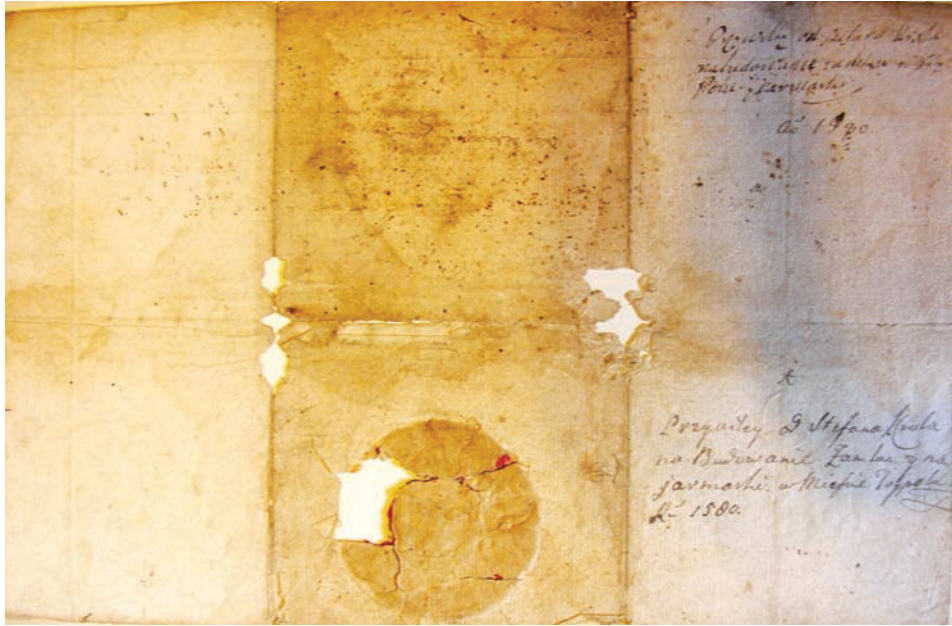
Іл. 3. Привілей на магдебурзьке право Трипіллю 1580 р. Оригінал

³⁰ НБУВ. ІР, ф. 1. – № 4104. – Ч. I. – № 3730.

³¹ Там само. – № 3595, 3603, 3741.

³² *Rulikowski E.* Trypol ... S. 534.

³³ НБУВ. ІР, Ф. 1. – № 4104. – Ч. I. – № 3252, 3324, 3474.

Іл. 4. Привілей на магдебурзьке право Трипільлю 1580 р. Оригінал, зворот

Привілей датується ймовірно 23 вересня 1580 р. і, як зазначається наприкінці тексту документа, був виданий в обозі під містом Великі Луки (сучасне місто Псковської обл., Росія), яке за місяць до того здобули королівські війська і реєстрові козаки, незадовго до завершення Лівонської війни. На місці запису перших літер місяця текст пошкоджено, але укладений ітінерарій короля Стефана Баторія дає можливість точно встановити, що ця подія сталася саме у вересні, оскільки відомо, що з 27 серпня по 3 жовтня король перебував у згаданому місці, а потім вирушив у напрямку Невеля (7–13 жовтня) і Полоцька (16–23 жовтня)³⁴.

З огляду на прикордонний статус Київського воєводства, однією з найважливіших функцій міст регіону була оборонна. Королівська влада, декларуючи своє зацікавлення і потребу у колонізації нових земель та будівництві оборонних споруд, не мала на це достатньо коштів, тому всіляко заохочувала місцеву адміністрацію та підтримувала приватні ініціативи. Цим власне і скористалися власники Трипільля, які звернулись до короля Стефана Баторія з відповідним про-

ханням. Можемо припустити, що посередником-протектором між братами Трипольськими і королем виступив тодішній писар Руської канцелярії Лаврин Пісочинський³⁵.

У пограничних регіонах при заснуванні кожної міської осади в першу чергу звертали увагу на потребу захисту від частих нападів татарських загонів, а також на потенційну загрозу з боку Московської держави, тому закладення нового міста розпочинали з будівництва замку. На початку привілею для містечка Трипільля теж зазначалося про цю обставину, зокрема те, що шляхтичі Трипольські на «вlastномъ ѿчизномъ кгрунте своемъ в землі Киевской, за Києвомъ унизу реки Днѣпра, на шляхох татарских над Днѣпромъ лежачомъ», збиралися своїм коштом побудувати замок: «ку ѿбороне и великому убезпеченю ѿ неприятеля поганства татар хочуть коштомъ и накладомъ своимъ замокъ збудувати и место ѿсадити, без переказы іншихъ мѣсть и пожитковъ нашихъ»³⁶.

За дослідженнями археологів та істориків, трипільський замок був розташований у зручному для оборони місці. З півночі долина закривалася

³⁴ Wrede M. *Itinerarium króla Stefana Batorego 1576–1586*. Warszawa, 2010. S. 107.

³⁵ Докладніше про нього див.: Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій. Острог; Львів, 2003. С. 140–145; Крикун М., Піддубняк О. Волинський масток Лаврина Пісочинського (придбання села Кунева і захист права власності на нього) // Соціум: Альманах соціальної історії. К., 2010. Вип. 9. С. 97–103.

³⁶ Archiwum Narodowe w Krakowie (далі – ANK). Dział na Wawelu. – Archiwum Sanguszków. – Teki Rzym-skie. – Sygn. XIVa. – Nr 48.

Дівич-горою, з півдня – наддніпрянським кряжем, зі сходу – р. Дніпро. Замкові фортифікації знаходилися на мису гори між ріками Красною і Дніпром. Вони мали овальну форму з діаметрами 150 і 200 аршинів і зручно підходили до води і, вірогідно, мали браму від Дніпра. Ці укріплення практично нависали над переправою, що вела від гирла р. Красна. Від самого міста замок відділявся валом та ровом. Міські укріплення складалися з валів, що йшли у три яруси. Над брамою була башта. У довжину фортеця мала 600-700 аршинів, у ширину – 200-300 аршинів³⁷. У 2011 р. на ділянці в урочищі Посадова гора проводилися розкопки співробітниками Обласного археологічного музею, під час яких були виявлені фрагменти керамічного посуду різного часу: давньоруського – XI–XIII ст. та пізнього середньовіччя. По вулиці Рибальській була знайдена цегла-«литовка», фрагменти кісток, зокрема людських – їх виявлено у зсуві в лесі. Над цим місцем у давньоруські часи розташовувався укріплений дитинець, а у литовсько-польські часи – замок. Траса по згаданій вулиці проходить шляхом в'їзної дороги до замку, від якого на поверхні помітні сліди рову та валу, що його оточували. Місцеві археологи припускають, що знайдена цегла походить з давніх споруд

замку³⁸ і що власники Трипільля побудували там палац з цегли-«литовки»³⁹. Про мурований замок, побудований боярами Детьковичами (Трепольськими) близько 1550 р., згадують автори статті про Трипільля у Вікіпедії⁴⁰. Дане твердження викликає сумнів, адже відомо, що всі тогочасні замки у Київському воєводстві будувалися виключно з дерева і трипільський не був тому винятком. За спостереженнями Олега Мальченка, «український прикордонний будівельно-фортифікаційний світ був світом дерев'яних конструкцій. Лише в небагатьох випадках суперником дерева виступало каміння»⁴¹. Але це виключення стосувалося переважно замків Поділля і Галичини. Тож знайдена на Посадовій горі під час розкопок цегла скоріше за все належала найбільшій місцевій церкві (Іл. 5, 6).

Король своїм привілеєм надавав Дідовичам-Трипольським право на осадження і заселення містечка вільними людьми, ремісниками та прибульцями з різних місць. Трипільлю надавалося магдебурзьке право за прикладом інших міст, але без будь-якої конкретизації і взірця: «В котром месте надаемъ вольность и право майдеборское прикладомъ и порядкомъ такимъ, яко ся в ынших местахъ заховуеъ, яко они похочуть». Інакше кажучи, від власників Трипільля

Іл. 5. Фрагмент карти Київської губернії. XVIII ст. (РГАДА, ф. 192, оп. 1, Киевская губ., № 5; <http://rgada.info/geos2/zapros.php?nomer=947>)

Іл. 6. Введенська церква 1797 р. (Павлуцкий Г. Деревянные и каменные храмы. К., 1905, альбом, № 17)

³⁷ Петрашенко В.О., Козюба В.К. Узбережжя Канівського водосховища... С. 17; Мальченко О. Укріплені поселення... С. 271.

³⁸ Відейко М.Ю. Розвідки Обласного археологічного музею // Археологічні дослідження в Україні 2011. – Київ: Інститут археології НАНУ, 2012. С. 236.

³⁹ Відейко М.Ю. Трипільля // Енциклопедія історії України у 10-ти т. Т. 10. С. 152.

⁴⁰ <https://uk.wikipedia.org/wiki/Трипільля>

⁴¹ Мальченко О. Укріплені поселення Брацлавського, Київського і Подільського воєводств (XV – перша половина XVII ст. Київ, 2001. С. 89.

залежало те, яку модель управління містом вони оберуть і разом з тим судочинство, порядок і організацію міського життя. Власне, такі засади були характерні для багатьох приватних міст, яким надавалися локаційно-магдебурзькі привілеї. Зазвичай, взорувалися на сусідні міста з таким статусом⁴².

Як правило, у подібних привілеях значна увага приділялася також і організації торгівлі, що проявлялось у наданні дозволу на проведення щорічних ярмарків і щотижневих торгів. Власникам Трипільля дозволялося самим встановити терміни проведення цих ярмарків, але таким чином, щоб вони не збігалися з ярмарками у сусідніх містах і не перешкоджали тамтешній торгівлі. Згідно з привілеєм, у Трипільлі встановлювалися щотижневі торги кожної п'ятниці.

Важливо, що місцевим жителям надавалося право на вільне шинкування спиртними напоями без сплати до господарського скарбу спеціального податку – капщизни і виконання за це повинностей. Тобто для них встановлювалися спеціальні пільги, що мало поліпшити їхній добробут і, відповідно, сприяло економічному розвитку містечка. На відміну від інших міст, яким надавалася така «вольнізна» на окреслений термін, у даному привілеї час дії цієї пільги не вказувався. У ньому не йшлося про дозвіл на будівництво споруд різного призначення, характерних для міст з магдебурзьким статусом – ратуші, «постригальні», міської лазні, крамниць і т. п. Можемо припустити, що міське судочинство відбувалося в замку, що було звичним для інших приватних містечок, а будівництво громадських споруд залежало від волі власників.

Надання магдебурзького привілею, безумовно, прискорило соціально-економічний розвиток містечка і всієї волості, сприяло припливу до нього нових людей, найчастіше – втікачів з інших поселень правобережної Київщини. Розбудовуючи Трипільля і замок як свою резиденцію, Дідовичі-Трипольські напевно прагнули дорівнятися до заможнішої і більш титулованої знаті, на яку взорувалася середня і менш за-

можна шляхта. На кінець XVI ст. кордони Трипільської волості збільшилися у кілька разів. Усе це могло викликати неприховану заздрість і роздратування у могутніх сусідів – князів Острозьких. Упродовж 1591–1595 рр. Федір, Гапон, Ждан і Федір молодший Дідовичі-Трипольські вели судову тяганину з київським воєводою, князем В.-К. Острозьким, тодішнім власником сусіднього містечка Обухів. 16 червня 1591 р. за наказом обухівського урядника Станіслава Жолча і війта Яна Яновича обухівські піддані вчинили напад на трипільські ґрунти біля р. Красної, пограбували підданих і захопили весь урожай. Скаржники оцінили збитки на суму 4 тисячі копи гр. лит. і подали позов на воєводу до Київського земського суду⁴³. Крім цього, вони ще позивалися з воєводою через несправедливий збір його урядниками побору з їхньої маєтності. У 1592 р. Люблінський трибунальський суд видав декрет по цій справі, визнавши Трипольських потерпілими⁴⁴.

Стосунки між сусідами загострилися під час козацького повстання на чолі з Криштофом Косинським настільки, що власники Трипільля змушені були виїхати у свої поліські володіння, фактично залишивши замок без оборони. Князі Острозькі тоді ж підбурили запорозьких козаків до нападу на містечко. 14 березня 1592 р. озброєні князівські слуги і піддані з різних сусідніх поселень разом з козаками на чолі з К. Косинським захопили замок і впродовж двох тижнів плундрували містечко, спалили аж 117 будинків місцевих жителів і нові будівлі у замку, вивезли звідти всі гармати. Внаслідок нападу близько 100 родин залишили Трипільля і переселилися до інших поселень, які перебували у власності князів Острозьких. Шляхтичі Трипольські оцінили свої збитки на суму 6 тисяч коп гр. лит. і додатково нарахували по 500 гривень за кожного збіглого підданого, ще на 2 тисячі коп гр. лит. було завдано збитків підданам. Після цих подій, 5-6 травня 1594 р., через Трипільля проїжджав австрійський дипломат і мандрівник Еріх Лясота, який у своєму щоденнику зробив лаконічний запис по те, що бачив це містечко з замком, що

⁴² Див., напр.: Білоус Н. Магдебурзькі привілеї Бишева та його власники // Краєзнавство. 2014. № 1. С. 58–63; *її ж.* Приватні міста Київського воєводства в першій половині XVII ст.: кількість, особливості розвитку та функціонування // Україна в Центрально-Східній Європі. К., 2015. Вип. 15. С. 125–164 та ін.

⁴³ ANK. – Archiwum Sanguszków. – Teki Rzymskie XXI. – K. 48.

⁴⁴ Źródła Dziejowe. T. XXI. S. 7.

належали якомусь дворянинові на прізвище Дідко⁴⁵. Потерпілі далі скаржились до Київського земського суду. Оскільки даний суд тривалий час не функціонував, тобто не збирався на судові рочки, судові засідання було призначено на св. Миколая тільки у 1595 р., а 6 липня того ж року було видано позов до суду київському воєводі, князю В.-К. Острозькому за підписом земського писаря Дмитра Єльця⁴⁶.

Події з пограбуванням містечка і вивезенням зброї з замку козаками повторилися під час повстання Северина Наливайка в 1596 р.⁴⁷. Після його придушення Дідовичі-Трипольські повернулися до своєї маєтності і, мабуть, їм вдалося повернути частину награваного козаками майна. Відомо, що будинок і майно одного з козацьких ватажків – Матвія Шавули, згідно з королівським привілеєм від 4 травня 1596 р., дісталися жовнірові Еразму Комаровському, який 28 серпня того ж року безрезультатно позивався до Трипольських, вимагаючи повернути йому майно цього ватажка, яке вони нібито переховували⁴⁸.

Між 1596 і 1600 рр. до містечка прибували піддані-втікачі з Овруччини, Житомирщини, Брацлавщини, зокрема з маєтків шляхтичів Якуба Павші, Юрія Струся і князя Юрія Друцького-Горського⁴⁹. У 1600 р. власники Трипільля впорядковували кордони своєї маєтності зі сторони Обухівщини. Її тодішній власник – Павло Монвид-Дорогостайський подав скаргу до суду на Федора, Гапона, Ждана і Федора молодшого Трипольських за порушення кордонів своєї маєтності. Справа закінчилася декретом Люблінського трибунальського суду від 12 червня 1600 р., згідно з яким урядники Київського підкоморського суду мали провести розмежування цих маєтностей, що відбулося 24-27 липня 1600 р. за участі коморника Шимона Уруцького, але незадоволенні розмежуванням Трипольські подали апеляцію до трибунальського суду. Розлогий опис цієї справи з усіма подробицями вміщено до книги Київського підкоморського суду⁵⁰. У 1602 р. П. Монвид-Дорогостайський знову скаржився до Люблінського трибунальського

Іл. 7. Зображення Трипільля на мапі XVII ст.

⁴⁵ Щоденник Еріха Лясоти із Стеблева. Переклад Л. Пащина. Підгот. Г. Калайда, А. Сокульський // Запорозька старовина. Вип. 2. Київ-Запоріжжя, 2002. С. 353.

⁴⁶ ANK. – Archiwum Sanguszków. – Teki Rzymskie XXI. – К. 54.

⁴⁷ Rulikowski E. Trypol. S. 534–535.

⁴⁸ РГАДА, ф. 389, оп. 1, спр. 201, арк. 89-90.

⁴⁹ Źródła dziejowe. T. XXI. S. 28, 30, 41.

⁵⁰ Опубл.: Книга Київського підкоморського суду... – С. 124-162. Його копію вміщено у: ЦДІАУК. Ф. 59, оп. 1, спр. 4823, арк. 3-50.

суду на Гапона та інших Дідовичів-Трипольських за захоплення ґрунтів, суміжних з його Обухівською маєтністю, зокрема урочищ біля річок Лукавиці, Красної, Бобриці, Гороховиці⁵¹. Але у 1604 р. було скасовано рішення по цій справі за поданням Трипольських, які його не визнавали⁵².

Конфліктне повсякдення оточувало цю родину і на Овруччині, значною мірою через політику місцевих старост і замкового уряду⁵³. 18 червня 1600 р. київський возний Іван Вишетравка вніс зізнання до Київського гродського уряду про те, що він 8 травня на прохання сина Гапона Трипольського Федора засвідчив наслідки «гвалтовного» пограбування майна і побиття в їхньому будинку в Овручі, що сталося напередодні з вини овруцького підстарости Кіндрата Дручаніна-Кнегининського, орендаря овруцького староства. Останній разом із замковим писарем Яном Воронецьким, слугою старости Флоріаном Тхорницьким та овруцькими міщанами вчинили напад на дім Гапона Трипольського, який на той час перебував у Любліні на трибунальському суді. Зі слів скаржника, нападники вигнали з будинку дружину господаря, дочці Раїні завдали тяжких тілесних ушкоджень, до смерті закатували у замку їхнього слугу Степана Павловича, забрали з собою дівку-служницю Ляховицю і невідомо де поділи, пограбували усе майно в коморі у скринях, яке відвезли до замку⁵⁴.

15 січня 1602 р. возний вручив три позови до Київського гродського суду шляхтичам Суринам,

Бокіям, Адаму Солтану та Миколаю Стецькому за скаргою на них Трипольських через пограбування сіл Годотемль і Виступовичі⁵⁵. Піддані Трипольських тікали до сусідніх маєтків: у 1604 р. 16 осіб збігли з Трипілля і Красної до Ольшаниці, Кагарлика, Рокитного, маєтностей князя Януша Острозького⁵⁶; 1609 р. – до с. Стайки, що належало Острозьким⁵⁷, містечка Пісочне, власності Олександра Олекшича⁵⁸; 1613 р. – до Ржищева, маєтності Юзефа і Петра Халецьких⁵⁹, м. Корсуня, де старостою був Ян Данилович⁶⁰; 1618 р. – до Обухова і Германівки, власності Дорогостайських⁶¹; у 1624 р. – до Германівки, державці Андрія Фірлея⁶². Щоправда, до маєтків Трипольських теж тікали піддані від інших власників: 1618 р. Тимофій Гуменецький скаржився до Київського гродського суду на Федора, Германа Федоровичів Трипольських та нащадків Андрія Трипольського – Івана і Геліяша через те, що кілька родин його підданих втекли до їхньої маєтності – с. Красне. Братам Трипольським возний вручив позов з вимогою стати до суду на київські гродські рочки 15 листопада 1618 р.⁶³ 12 квітня 1606 р. возний Київського воєводства Юрій Іванович відніс три земських позови до воріт трипольського замку: перший до Федора і Гапона Трипольських, другий до Андрія, Матвія, Германа, Максима, Марка Федоровичів Трипольських, третій позов про надання фальшивої реляції (зізнання) через возного Яна Ізбицького за скаргою князя Михайла Вишневецького, овруцького старости, призначив обом сторонам

⁵¹ Źródła dziejowe. T. XXI. S. 66-67.

⁵² Там само. С. 475.

⁵³ Детальніше див.: Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – К., 2006. – С. 153; Яковенко Н. Українська шляхта... С. 250-252.

⁵⁴ Випис з київських гродських книг від 18.06.1600 р., засвідчений печаткою і підписом писаря Андрія Сурина. Оригінал: ANK, Archiwum Sanguszków, Teki rzymskie XXIV, k. 85-87. Той же текст записаний польською мовою, див.: Там само, к. 89-91.

⁵⁵ Центральний державний історичний архів України в Києві (далі – ЦДІАУК), ф. 11, оп. 1, спр. 2, арк. 37.

⁵⁶ Źródła dziejowe. T. XXI. S. 466.

⁵⁷ Там само. С. 147.

⁵⁸ Там само. С. 161.

⁵⁹ Там само. – С. 180.

⁶⁰ Там само. – С. 181.

⁶¹ Там само. – С. 250.

⁶² Там само. – С. 331.

⁶³ ЦДІАУК, ф. 11, оп. 1, спр. 7, арк. 589 зв. – 590.

термін для прибуття в Головний трибунальський суд у Любліні у 1606 р.⁶⁴ 3 червня того ж року возний Василь Сосницький поклав головний трибунальський позов по Богдана Івановича Стрибиля у його маєтності с. Ловків через скаргу на нього Германа Федоровича Трипольського про неповернення йому боргу 500 зол. пол.⁶⁵ А 10 червня того ж року возний Ян Ізбицький ввів у ¼ с. Красне Миколая Воронецького, якому завинив Ждан Трипольський, батько його покійної дружини Овдоті Жданівни⁶⁶. 11 липня 1609 р. князь Януш Острозький покликав до суду Максима Трипольського за нібито несправедливе обвинувачення його в грабунках⁶⁷. 17 липня 1609 р. до суду покликали Германа Трипольського через неповернення боргу Богдану Стрибилю⁶⁸.

Далі становище Трипольських на Київщині ще більше ускладнилося. 30 січня 1612 р. усі власники Трипільської волості скаржилися на сина колишнього київського воєводи – князя Януша Острозького, краківського каштеляна, білоцерківського, канівського, богуславського і черкаського старосту, за «гвалтовний» наїзд на їхні маєтності, захоплення с. Стрем'ятичі, згін їхніх підданих з с. Черніхова до Кагарлика⁶⁹. Перед тим, 18 січня 1612 р., йому вручили позов у с. Ольшаниця за вибиття власників з маєтку Дівич-гора, розташованого над р. Красна⁷⁰. 16 травня того ж року возний вручив йому позов від Трипольських про заставу 10 тисяч зол. пол. на с. Ольшанка (Ольшаниця), але той 26 червня подав зустрічний позов про фальшиве зізнання возного щодо його села⁷¹. У жовтні 1612 р. Трипольські подали новий позов на князя Я. Острозького з приводу пограбування у них «риби і бджіл»⁷². У 1613 р. декретом Люблінського трибуналу князю наказувалося повернути Триполь-

ським села Стрем'ятичі, Онопків, Лукавиця, Красне і не порушувати меж володінь⁷³. Тільки 17 травня 1623 р. тим же судом було видано «лист граничний» про розмежування володінь між згаданими маєтностями Трипольських і Обухівщиною: «почавши від верхів'їв р. Красної, що йшла до Трипільля до Дівич-гори, а звідти долиною Деревенною до р. Лукавиці, далі до могили Плоської і Кондратового кургану аж до Білоцерківського ґрунту, Перепетової могили, в тому місці, де прилягає Гуляницький ґрунт, що належав київському воєводі, і Фастівський – київських біскупів»⁷⁴.

Протягом першої чверті XVII ст. Трипільля служило резиденцією одразу для кількох братів Трипольських – синів Федора старшого. Потребуючи «живих грошей» (або швидкого прибутку), у 1616 р. вони передали в оренду терміном на три роки київським міщанам магістратського присуду уходи з озерами біля Трипільля і Стрем'ятич, але не дотрималися умов контракту. 4 листопада 1617 р. Федір Васильович, Андрій, Матвій, Герман, Єронім, Максим Федоровичі Трипольські наслали своїх слуг і підданих на чолі з Єронімом на ці уходи і силоміць заволоділи риболовними снастями (неводами, пастками, сітками), човнами, усією виловленою рибою, чим завдали збитків скаржникам на 300 коп лит. гр. Київські райці Іван Євсейович і Федір Хилкович делегували до житомирського ґроду свого посланця – Макара Скочка, який вніс протестацію до урядових книг на власників Трипільля⁷⁵.

19 жовтня 1623 р. запорозькі козаки Михайло Жилинський і Федір Деружинський, зібравши «купи свавільних людей» з сусідніх маєтків – Обухова та сіл Стайки, Ржищева – загалом приблизно 500 осіб вчинили напад на будинок

⁶⁴ ЦДІАУК, ф. 11, оп. 1, спр. 4, арк. 382.

⁶⁵ Там само, арк. 375.

⁶⁶ Там само, арк. 422.

⁶⁷ ЦДІАУК, ф. 11, оп. 1, спр. 5, арк. 210 зв.

⁶⁸ Там само, арк. 227.

⁶⁹ НБУВ. ІР, ф. 1, спр. 4104. – Ч. 1. – № 94; Ч. II. – № 45.

⁷⁰ Там само. – № 87.

⁷¹ Там само. – № 110, 129.

⁷² Там само. – № 156.

⁷³ Źródła dziejowe, t. XXI, s. 190, 563-564, 573.

⁷⁴ Там само. – С. 628.

⁷⁵ ЦДІАУК, ф. 11, оп. 1, спр. 8, арк. 1388.

Германа і спустошили його, схопили одного з його слуг – Петра Соловицького. Після катувань його примусили зробити зізнання в Київському гродському суді про те, що нібито власник дозволив своїм слугам ці свавілля і грабунки, про що до урядових книг була внесена відповідна заява. Після цього Герман Трипольський змушений був подати на них до суду за наїзд і образу честі, але оскільки позвані до суду так і не з'явилися, вироком Люблінського трибуналу від 31 липня 1624 р. їх заочно засудили до публічної кари позбавлення честі – інфамії⁷⁶.

Після придушення козацького повстання на Куруковому полі у 1625 р. польний гетьман Станіслав Конецпольський розташував свої хоругви в околицях Трипілля. Судячи з усього, його власники не змогли надалі конкурувати з заможними сусідами і впоратися з нападами козаків, які завдавали їм значних збитків. До цього додалися і родинні чвари через розподіл спадщини між чисельними спадкоємцями, що тривали аж до 1648 р. Так, у липні 1618 р. у трибунальському суді в Любліні розглядалася позовна заява Федора Гапоновича Трипольського і його рідних братів на Федора Федоровича Трипольського та його рідних братів, а також на Василя Андрійовича Трипольського через наїзд і вигнання з маєтностей, що дісталися позивачам від батька, а саме: Трипілля, сіл Дівич-Гори, Красне, Стугни, Лукавиці, Борче, Клочки, Коцовщини, Богданівщини, Чиколовичі⁷⁷. У 1621 та 1623 рр. Федір, Гаврило та інші Гапоновичі Трипольські знову скаржились на Матвія, Германа, Івана, Василя Трипольських за наїзди на ті ж їхні маєтності⁷⁸. Цьому передував конфлікт братів з овруцьким старостою, кам'янецьким каштеляном Андрієм Гурським, який покликав їх до суду через привласнення маєтку Лосовщизна названого Коптевшина, а також селищ до нього належних і кількох ділянок в Овручі. Староста подав на них позов до Київського гродського суду, який не задовільнив позивача і допустив апеляцію до Люблінському трибуналу. В результаті Гурський подав позов до

цього ж суду на київського підвоєводу Федора Єльця, київського підчашого та гродського суддю Лукаша Вітовського, шляхтичів Федора, Гаврила, Никифора, Парфена Гапоновичів Трипольських за неправомірно допущену апеляцію до Люблінського трибуналу. Позвані не з'явилися до суду і 3 серпня 1620 р. трибунальський суд видав декрет по цій справі, скасувавши вирок попередньої інстанції, і визнав апеляцію неправомірною⁷⁹.

Вище згадані та інші життєві обставини змусили братів Трипольських поділити спільну спадщину і розпродати її. Трипольську волость продавали поступово по частинах: у 1627 р. освенцимському каштелянові Анджею Зборовському, в 1637 і 1643 рр. – Максиміліанові Бжозовському (київський підстолий з 1635 р., київський каштелян з 1648 р.). Однак з актом купівлі-продажу не погодився один із братів – Никифор Гапонович, який 31 грудня 1627 р. подав скаргу до Житомирського гродського суду про те, що його брат Пархом наслав на нього козаків Зборовського, які, погрожуючи, примусили його підписати цей акт, котрий він у підсумку визнав недійсним. Возний Андрій Хоревський зі слів скаржника записав зізнання до урядових книг: «...квалтовне з дому з постели хорого узявши, барзо велми оного страхаючи до подпису руки на продажу Триполскую гвалтовне приведши до его мл. пана Зборовского... который ледве жив будучи, яко хорый уходечи деспекту мусил подписат, што на тот час мне возном пан Никифор Триполский сведчил и оповедал, иж дей я ни о чом не выдаю и о жадное продажи на Трипол и не позволял»⁸⁰. Того ж дня возний від імені Никифора Трипольського та його сестри Любки Гапонівни записав зізнання про те, що «у браму мескую у ворота увоткнул позов» у м. Івниця, де на той час проживав А. Зборовський, позиваючи його на рочки гродські київські (13 жовтня 1628 р.) за «выбите з спокойного держаня» і привласнення Трипілля⁸¹. Судячи з усього, позивач програв цю справу у суді і зму-

⁷⁶ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов. Ч. III. – Т. 1: Акты о козаках (1500-1648). – Киев, 1863. – С. 275-280.

⁷⁷ Źródła dziejowe, t. XXI, s. 308.

⁷⁸ Там само. – С. 603, 633.

⁷⁹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, д. 209, л. 119 об. – 121.

⁸⁰ ЦДАУК, ф. 11, оп. 1, спр. 2, арк. 182-182 зв.

⁸¹ Там само, арк. 182 зв. – 183.

Іл. 8. Трипільля на мапі Г.-Л. де Боплана 1640 р.

шений був покинути Трипільля. На той час він уже мешкав в Овруцькому повіті у с. Пелчі, звідки 4 січня 1629 р. написав лист київському каштелянові Гаврилові Гостському з проханням видати його збіглу піддану⁸².

Придбавши Трипільля, А. Зборовський впорядкував маєтність і відремонтував замок. Відомо, що у 1628 р. він сплатив з двох своїх маєтностей – Трипільля і волості та Івниці з волостю податок у сумі 170 зл. і 8 гр.⁸³ Зібравши козаків-«випищиків», він вчинив наїзд на Обухів, що належав тоді Анджею Фірлею⁸⁴. У 1637 р. А. Зборовський продав свою частину Трипільщини більш впливовому і заможнішому магнатові М. Бжозовському, який до того відкупив інші частини цієї волості від Богдана і Остафія Трипольських, сконцентрувавши у своїх руках землі майже всієї волості. У червні 1638 р. М. Бжозовський вирушив на Задніпров'я з польним коронним гетьманом, а тим часом козаки числом до 4 тисяч осіб, скориставшись з його відсутності у Трипільлі, сплюндрували містечко

і замок, вивезли звідти всю зброю і рухомі речі, знищили його документи на різні маєтності, пограбували підданих у волості. 21 липня слуга київського підстоля подав на них скаргу до Житомирського гродського суду⁸⁵. Того ж року з Трипільля сплатили подимний податок тільки 72 злотих з 72 димів, очевидно, через вище згадані події⁸⁶. Виїхавши з Київщини, шляхтичі Трипольські залишалися власниками двора в Києві на Подолі, про що збереглася єдина згадка у випісі з київських земських книг від 14 липня 1639 р.⁸⁷

Згідно з даними подимного тарифу Київського воєводства 1640 р., М. Бжозовський сплатив подимне зі 144 димів у Трипільлі у сумі 144 злотих та сімох сіл цієї волості зі 170 димів (Германівки – 36 зл., Долини – 21 зл., Гусачівки і Матяшовки – 62 зл., Красного – 21 зл., Деремезної – 17 зл., Халеп'я – 13 зл.)⁸⁸. Отже, можна припустити, що на той час у Трипільлі могло проживати близько 1000 осіб і приблизно стільки ж у селах цієї волості. Вважається, що вона була найбільш

⁸² НБУВ. ІР, ф. 2, № 20532. Оригінал.

⁸³ Архив ЮЗР. – Ч. 7. – Т. 1. – С. 410-411.

⁸⁴ *Rulikowski E.* Trypol. – S. 535.

⁸⁵ ЦДІАУК, ф. 11, оп. 1, спр. 2, арк. 345-345 зв.; *Rulikowski E.* Trypol. S. 535.

⁸⁶ ЦДІАУК, ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 609.

⁸⁷ *Білоус Н.* Київ наприкінці XV – першої половини XVII ст. Міська влада і самоврядування. К. 2008. С. 241.

⁸⁸ Там само. – С. 866 зв.

заселеною у Київському повіті⁸⁹. 12 червня 1643 р. М. Бжозовський відкупив у Костюшка Федоровича Трипольського останню частину Трипільської волості, до якої входили третина містечок Дівич-гори і Стрижівки, третина сіл Германовки, Красного, Гусачівки, Деревенної, Лукавиці Малої і Лукавиці Великої, Онопковців, Стугни, Стрим'ятичів, Манашівки⁹⁰. Незабаром його піддані з м-ка Трипільля скаржились на князя Корецького і шляхтича Голуба за наїзд на їхні ґрунти на урочищі над р. Мокрою Бобрицею⁹¹.

Розпродавши усі частини Трипільської волості, нащадки Дідовичів-Трипольських осіли у своїх маєтках в Овруцькому повіті, де на той час їм належало кілька сіл⁹². Але і там їх спіткали родинні чвари та сусідські конфлікти через земельні володіння. 9 вересня 1629 р. Федора Федорівна з Ружинських Трипольська та її сини Іван, Федір і Остафій з'ясували у житомирському гроді обставини застави їхньому покійному батькові Федорові (молодшому) Васильовичу м-ка Могильне і належних до нього сіл від київського підкоморія Стефана Немирича у сумі 21 тис. зол. пол., які він мав викупити того ж року через 12 тижнів, але у призначений термін не зробив цього⁹³. 11 жовтня 1629 р. вони ж скаржились на того ж київського підкоморія за те, що він, проїжджаючи через їхню маєтність до свого м. Норинськ, наслав на їх будинок своїх слуг, які вдерлися до них, поводитися зухвало і забрали чимало речей⁹⁴. 20 жовтня вони знову поскаржилися на С. Немирича у тому, що він, заставивши їм с. Путиловичі, випалоє біля нього ліс на поташ у будах⁹⁵. Київський підкоморій не раз заставляв свої маєтності різним представникам цієї родини, зокрема, ще 1617 року він передав у заставу терміном на 1 рік за 3100 злотих своє

містечко Славів з двором, фільварком, ґрунтами і т.п. Максимові Трипольському⁹⁶. 1 березня 1630 р. возний вручив позов до земського суду власникові с. Мамче – Іванові Дідовичу Трипольському, на якого поскаржився Адам Вишневський, новгород-сіверський підсудок і чернігівський капітан, через неповернення якихось справ з віленським воєводою Левом Сапегою, котрі передоручили третім особам⁹⁷. У 1628-1630 рр. співвласники с. Дорогинь – брати Матвій, Герман, Максим, Марк, Федір Федоровичі та Василь, Ян, Геліяш Андрійовичі Трипольські – вели судову справу з братами Олександром, Іваном, Василем Якубовичами Павшами, також співвласниками того ж села, з приводу розмежування земель. На останніх головним трибунальським судом було накладене покарання у сумі штрафу – 1000 зол. на користь Трипольських за спротив проведенню розмежування. Коли 28 січня 1630 р. гродські урядники разом з возними прибули до Дорогиня, то застали на місці тільки одного з братів – Івана Павшу, який вже не протривів виконання судового вироку і поступився частиною маєтності братам Трипольським⁹⁸.

22 січня 1633 р. Іван, Федір і Остафій Федоровичі протестували проти Матвія і Германа Трипольських через те, що вони віддалили братів від спільної спадщини – Ключковських і Половчинських ґрунтів та урочища у Старого Дорогиня⁹⁹. 10 січня 1636 р. ті ж брати подали скаргу до суду на Германа через заставу с. Чиколовичі, а 13 жовтня того ж року суд заочно виніс обвинувачувальний вирок проти Германа за недопущення позивачів у володіння частиною с. Чиколовичі, що залишилася їм від батька¹⁰⁰. У цей же час брати позивалися до Федора Єльця через те, що він всупереч трибунальському декретові не

⁸⁹ *Bobinski W.* Województwo kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy. Warszawa, 2000. S. 225.

⁹⁰ НБУВ. ІР, ф. 1, спр. 4104. – Ч. 1. – № 2471.

⁹¹ Там само. – № 2768.

⁹² Там само. – № 441, 3636 та ін.

⁹³ ЦДІАУК, ф. 11, оп. 1, спр. 2, арк. 206.

⁹⁴ Там само, арк. 214 зв.

⁹⁵ Там само, арк. 216 зв.

⁹⁶ Там само, спр. 7, арк. 114.

⁹⁷ Там само, спр. 8, арк. 467.

⁹⁸ Там само, арк. 501.

⁹⁹ НБУВ.ІР, ф. 1, спр. 4104. – Ч. 1. – № 441.

¹⁰⁰ Там само. – № 839.

визнавав кордони їхніх земель та наслав своїх озброєних підданих на Клочковські і Полочанські ґрунти, що межували з його Народицькими ґрунтами, зокрема на урочищах у Старого Дорогиня і Глумовської долини¹⁰¹. 2 жовтня 1636 р. Федір Слезь і Флоріан Потоцький не з'явилися до суду, будучи позвані Трипольськими за наслання своїх народицьких підданих на Клочковські ґрунти і потраву збіжжя у Полочанському ґрунті¹⁰².

Фіскальна документація, зокрема тарифи подимного податку 1628 та 1640 рр., засвідчила подібності родових маєтностей поміж численними представниками родини. У 1628 р. нащадки Федора (старшого), Гапона і Федора (молодшого) Трипольських сплатили подимний податок зі своїх маєтностей, зокрема: Парфен з села Збранковщини, заставленого йому Юрієм Лясотою, сплатив з 6 димів по 3 злотих, з 6 огорожників по 1 злотому і 6 польських грошів, від заставленого йому київським підкоморієм Немиричем містечка Розважова (назв. Полози) з 10 димів сплатив по 3 зл., загалом за 6 поборів – 30 зл.; з сіл Клочки, Коцовщини і Полочанської землі він сплатив з одного огорожника 1 зл. і 15 гр., з осілих – 3 зл., загалом за 6 поборів – 4 зл. 15 гр.¹⁰³ Нащадки покійного Федора (молодшого) Трипольського з заставлених їм від Стефана Немирича м-ка Могильної сплатили з 12 димів по 3 зл., загалом за 6 поборів – 66 зл.; сіл Путиловичі і Жеревиці – з 15 димів по 3 зл., загалом за 6 поборів – 45 зл.; с. Красної Волоки з 4 димів по 3 зл., з Девліна з 3 димів по 3 зл. – загалом за 6 поборів 12 зл. Вони ж сплатили з власних маєтностей Богданівщини, Черніговців, Мамче: від 5 огорожників по 24 пол. гр. – загалом за 6 поборів – 4 зл.¹⁰⁴ Нащадки Андрія Трипольського – Матвій, Максим, Марко та Федір сплатили з с. Чикаловичі з 3 димів по 3 зл. від двох убогих по 1,5 зл., з Коцовщини зі своєї частини – з огорожника – 1,5 зл., з с. Клочки – зі своєї частини з 3 димів по 3 зл., від 2 убогих – по 1,5 зл., з половини Дорогиня: з 2 димів по 1,5 зл.,

з 2 огорожників – 1,5 зл.; з Блазниковщини (назв. Ноздрища): з 3 димів по 3 зл., з огорожника – 1,5 зл., загалом за 6 поборів – 43 зл., 15 гр.¹⁰⁵ Матвій Трипольський з заставленого йому від Шишки-Ставецького села Велявська зі своєї частини від 1 диму сплатив за 6 поборів 3 зл.¹⁰⁶

Податковий реєстр 1640 р. зафіксував ще більше платників податків подимного у родині Трипольських: Парфен зі своїх частин у селах Клочки, Коцовщина і Полочанської землі з 20 димів сплатив 20 злотих, з половини с. Чикаловичі з 15 димів – 15 зл., з «держави» с. Збранковщини з 40 димів – 40 зл.; Федір та Іван з виділеної їм братами частини с. Богданівщини з 6 димів сплатили 6 злотих, з частини с. Мамче з 4 димів – 4 зл., з частини с. Клочки з 4 димів – 4 зл., з частини Коцовщини з 6 димів – 6 зл., частини с. Черніговці з 1 диму – 1 зл.; Іван, Федір та Остафій з заставних с. Малин з 25 димів, з с. Ломжи з 30 димів, з с. Селища з 10 димів, від кожного диму віддали по 25 гр., що разом склало 32 зл.; Іван Трипольський сам від себе і від братів з частини Чикалович від 10 димів – 10 зл.; Матвій разом з Петром і Олександром Германовичами Трипольськими з половини с. Дорогинь від 8 димів – 8 зл.; Федір, Марко, Василь, Григорій і Геліяш зі своїх частин – 6 димів у с. Клочки сплатили 6 зл. вони ж з частини Коцовщини з 5 димів – 5 зл., з частини Блазниковщини назв. Ноздрища з 5 димів – 5 зл., з половини третьої частини с. Чикаловичі з 5 димів – 5 зл.; Григорій з Яблоньки від 12 димів – 12 зл., Ян Трипольський і Адам Скіпор з с. Велявськ і своєї частини з 6 димів – 6 зл., вони ж з частини Черніговців з 2 димів – 2 зл.; Максим з заставної маєтності Яблоньки з 10 димів – 10 зл. і з с. Людовики з 10 димів – 10 зл., Марк з «держави» с. Белти і слобідки Марятин з 12 димів – 12 зл., Геліяш з «держави» – частини с. Скородного з 3 димів – 3 зл.¹⁰⁷ За підрахунками Г. Литвіна, на той час усім представникам роду належало бл. 360 димів, якими вони володіли або

¹⁰¹ Там само. – № 673.

¹⁰² Там само. – № 783.

¹⁰³ Архив Юго-Западной России. Ч. VII. Т. 1: Акты о заселении Юго-Западной России. К., 1886. С. 356-357.

¹⁰⁴ Там само. – С. 364.

¹⁰⁵ Там само. – С. 379.

¹⁰⁶ Там само. – С. 380.

¹⁰⁷ ANK, Archiwum Sanguszków, sygn. 404, s. 167-171, 175; Копія цього реєстру, вписана до житомирської ґродської книги, дещо різниться від краківської: ЦДІАУК. Ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 867 зв. – 869 зв., 870 зв., 885, 926 зв., 927.

тримали «заставним правом»; найбільша частина – 266 димів – належали трьом синам Федора Васильовича (молодшого)¹⁰⁸.

Вдалими для Трипольських були грошові операції, пов'язані з заставою земель в Овруччині. 30 жовтня 1636 р. Любов Сингурова заставила Трипольським три острови поблизу с. Ключки над р. Норинь¹⁰⁹. 11 червня 1643 р. Мощеницькі заставили Трипольським село Скородне в Овруцькому старостві за 6000 зол. пол.¹¹⁰ Декретом трибунальського суду від 10 червня 1643 р. присуджувалося аби Флоріанова Потоцька заплатила Трипольським 3600 зол. пол. і повернула маєтки Старий Дорогинь і Глумовське¹¹¹. 17 червня 1643 р. датується апеляція поміж Трипольськими з приводу розподілу ґрунтів над р. Радич¹¹². 23 червня 1643 р. видано декрет за позовом Трипольських з Павшою про розмір Дорогинських ґрунтів біля р. Дорогинь. Тоді ж ті самі Трипольські домоглися вироку-баніції на Олександра Солтана через привласнення ним Дорогинських ґрунтів в урочищі Погреби над р. Норинь¹¹³.

У 1640-х роках брати Трипольські були помітні у родинних і міжсусідських конфліктах, які вирішувалися у судах. Зокрема, у 1641 р. Василь подав позов на Геліяша до Київського земського суду через численні образи і погрози його життю, вбивство 5 вересня його слуги Яна Павловського. Конфлікт у земському суді не вдалося поладити, далі справа розглядалася у сеймовому суді у Варшаві: «... в справе о спротивене и згвалчене листу заручного от суду земского киевского для безпеченства здоровья поводового, на которого розные през люде похвалки и през картки свое писаные от повода частокротные чинил и чинити не переставает...». Обвинувачений не з'явився до

суду і 23 березня 1643 р. було видано попередній вирок («первая контумация од Василя Трипольского на Геліяшу Трипольском»)¹¹⁴.

3 червня 1643 р. інші брати Трипольські подали позов на Людвіка Олізара на суму 8 тисяч зол. пол., другий позов на дружину Флоріана Потоцького про недопущення володіння ґрунтами в урочищі Старий Дорогинь і Глумовській Долині, видирання її підданими бджіл, третій позов по пана Скіпора в с. Черніговці про побиття їх підданих з с. Богданівщини, четвертий позов по інших братів Трипольських про нерозділення ґрунтів і рудні, псування бортного дерева і затоплення сіножаті у с. Білогородка, що належало князю Каролію Корецькому, п'ятий позов по того ж князя Корецького до визнання запису на заставу м-ка Ясногородки і села Бузова в сумі 20 тисяч зол. пол.¹¹⁵ 14 січня 1644 р. Трипольські знову скаржились на князя Корецького у тому, що той заставив їм містечко Ясногородку і с. Бузова за 12 тисяч злотих, а після цього сам збирав побори з підданих і ще й продав частину Ясногородки Самійлові Харленському¹¹⁶, 23 березня на прохання одного з Трипольських возний їздив до Ясногородки для оформлення акту продажу цих маєтків¹¹⁷. 16 серпня 1644 р. у с. Збранкові вручили позов Миколаю Трипольському, якого позивав до суду овруцький підстароста Прушинський за наїзд на овруцький замок¹¹⁸.

У чисельній родині Трипольських помітну роль відігравав Парфен, який, судячи з усього, мав найбільше землевласницьких амбіцій і претензій до братів. Так, 11 червня 1643 р. Костюшко Трипольський подав скаргу на Парфена через присвоєння ним усіх прав і привілеїв на різні маєтності, що залишились після його батька Федора Дідовича Трипольського¹¹⁹. 20 червня

¹⁰⁸ Литвін Г. З народу руського. Шляхта Київщини, Волині та Брацлавщини (1569-1648). К., 2016. С. 287.

¹⁰⁹ НБУВ. ІР, ф. 1, спр. 4104. – Ч. 1. – № 964.

¹¹⁰ Там само. – № 2467.

¹¹¹ Там само. – № 2635.

¹¹² Там само. – № 2653.

¹¹³ Там само. – № 2770.

¹¹⁴ РГАДА, ф. 389, оп. 1, д. 214, л. 194 об. – 195 об.

¹¹⁵ НБУВ. ІР, ф. 1, спр. 4104. – Ч. 1. – № 2233.

¹¹⁶ Там само. – № 1816.

¹¹⁷ Там само. – № 1885.

¹¹⁸ Там само. – № 2052.

¹¹⁹ Там само. – № 2321.

1643 р. Парфен подав апеляцію на братів Івана, Федора та Остафія через відмову виділити йому четверту частину батьківських земель у селах Клочки, Коцовщина, Богданівщина, Мамче, Черніговці¹²⁰. 26 червня 1645 р. він же подав апеляцію на тих же братів за присвоєння ними прав на с. Черніговці і Киселів острів¹²¹. 14 серпня 1646 р. Парфен подав позови в с. Богданівщина по Івана, Федора і Остафія, у с. Коцовщина по Марка Трипольського, в с. Дорогинь по Олександра Трипольського, в с. Збранковщина і м. Норинськ по інших братів з метою вирішити давні майнові суперечки¹²². Однак уже 30 серпня 1646 р. декретом Трибунальського суду згадані брати були звільнені від претензій Парфена, який згідно з вироком даремно заволодів с. Черніговці і островом Киселевим¹²³.

11 серпня 1646 р. Трипольські подали позов на ксьондза Ігнатія Єльця у зв'язку зі збіглими

підданими з сіл Коцовщина і Мамче до Зеревщини, другий позов подали в с. Лукашовка через погрози (похвалки) Парфена Трипольського, третій у м-ку Межиричка по Івана Новоселицького через збіглих підданих¹²⁴. 29 серпня 1646 р. брати Трипольські знову подали позов у с. Збранков, маєтності Парфена Трипольського, через якісь взаємні суперечки¹²⁵, а 3 вересня вони поклали позов у с. Черніговці по пана Скіпора, якому на той час належало це село¹²⁶. У той же час вони скаржились на Христину Тишкевичову через те, що їхні піддані збігли з с. Клочки до її с. Дідовщина або Христинівка¹²⁷. 27 лютого 1646 р. Олександр Солтан скаржився на братів Трипольських через те, що вони виїжджали озброєними і перешкоджали розмежуванню його Болотковських ґрунтів з с. Коцовщина згідно з трибунальським декретом¹²⁸. Після цього наступного дня возний записав зізнання до урядових

Іл. 9. Видяд Трипілля 1781 р., художник Йоган Генріх Мюнц

¹²⁰ Там само. – № 2733.

¹²¹ Там само. – № 296.

¹²² Там само. – № 1145.

¹²³ Там само. – № 1476.

¹²⁴ Там само. – № 1118.

¹²⁵ Там само. – № 1272.

¹²⁶ Там само. – № 1288.

книг про те, що він їздив до Кременецького повіту за мірчим, який мав закінчити розмежування земель з Трипольськими, але це відклали до весни¹²⁹. 16 березня ті ж брати подали зустрічний позов на Олександра Солтана¹³⁰. Того ж дня Парфен скаржився на своїх братів, які не хотіли згідно з трибунальським декретом виділити йому третю частину належної йому землі і розмежувати спірні ґрунти¹³¹. 26 березня 1646 р. возний записав зізнання до урядових книг про розмежування земель кременецьким мірничим Раковським у с. Збранки¹³². 22 листопада 1646 р. ті ж брати своєю чергою скаржились на Парфена через те, що він під час поділу земель біля Чорнобиля, а саме сіл Чиколовичі, Колобані, Хоромного не дотримався умов розмежування¹³³.

* * *

Отже, впродовж XVI – першої половини XVII ст. відбулися значні зміни в історії Трипільля: завдяки активній діяльності його власників з невеличкого села воно перетворилося на містечко з магдебурзьким правом, з замком і волостю. Дідовичі-Трипольські належали до давнього місцевого панського роду, володіли цим поселенням від початку XVI ст. Усі представники роду протягом досліджуваного періоду залишалися вірними православ'ю. На середину XVII ст. ця родина збільшилася у кілька разів, що призвело до подрібнення і розпорошення її земельного фонду між чисельними спадкоємцями, які в пошуках прибутків проводили активну земельну політику (передавали в оренду окремі маєтності та уходи, тримали в заставі села від інших власників, намагалися розширити земельні володіння за рахунок сусідів), не гребуючи при цьому протиправними засобами, через що нажили собі чисельних ворогів. Натомість вони

не виявляли активної діяльності на місцевій політичній арені і не обиралися на земські уряди, за винятком Федора Васильовича (старшого), якого обирали послом на сейм 1572 р. і депутатом до Люблінського трибуналу 1592 р.¹³⁴.

Життєві обставини змусили шляхтичів Трипольських розпродати свої маєтки на Київщині і осісти на Овруччині, але, як виявилось згодом, такий вибір був завбачливим – невдовзі вибухнула козацька революція середини XVII ст. В Овруцькому повіті родина Трипольських пустила міцні корені: її представники проживали тут упродовж кінця XVI – XIX ст., деякі з них займали уряди в органах місцевої влади. У 1649 р. тодішні власники Трипільля – родина Бжозовських – переїхали на Волинь, а в містечку розташувалася козацька сотня. Воно назавжди втратило статус міста з магдебурзьким правом. У післявоєнні роки трипільський замок поступово занепадав, перетворюючись на руїни, що було добре видно у 1686 р., коли на вимогу воєвод уклали опис цієї місцевості: «Городъ Триполье на горѣ над рѣкою Днѣпром, на устьяхъ рѣки Стугны и рѣчки Красной, с правой стороны бояракъ большой; в Трепольи два валы земляныхъ; по валу былъ острогъ и башня пожжены и валь во многихъ местахъ развалился; городовыхъ крѣпостей и никакого строенія около города нѣт. В маломъ городкѣ церковь деревянная Преображенія Спасова, ветха и вся развалилась...»¹³⁵.

Нині майже вся площа колишніх замкових укріплень зайнята садибами села, що негативно впливає на збереженість культурного шару давнього городища і ускладнює його вивчення археологами, а про литовсько-польську добу Трипільля нагадують лише нечисленні артефакти у місцевому музеї.

¹²⁷ Там само. – № 1491.

¹²⁸ Там само. – № 1590.

¹²⁹ Там само. – № 1593.

¹³⁰ Там само. – № 1742.

¹³¹ Там само. – № 1744.

¹³² Там само. – № 2802.

¹³³ Там само. – № 1796.

¹³⁴ Літвін Г. З народу руського... С. 287.

¹³⁵ «Статистическая опись Киевского округа от устья реки Ирпеня до Василькова и Стаек, составленная по распоряжению киевских воевод 1686 года, 28 июля.» // Архив Юго-Западной России. – Ч. 7. – Т. 1. Киев, 1886. – С. 525.

ДОКУМЕНТ

23 вересня 1580 р. Табір під м. Великі Луки. –

Привілей короля Стефана Баторія на матдебурзьке право містечку Трипілля

Стефанъ, Божю милостью король польскии, великии княз литовскии, рускии, прускии, мазовецкии, жомоитскии, княжа семикгородское и иныхъ

Узнаиуемъ тымъ листомъ нашимъ всимъ вобецъ и кождому зособна, кому того ведати належит, нинешнимъ и напотомъ будучимъ.

Поведили перед нами шляхетные Федор, Гапонъ, Жданъ а Федор Васильевичи Дѣдки Трипольские, земляне наши земли Киевское, иж они на властномъ отчизномъ кгрунте своемъ в земли Киевскои за Киевомъ унизу реки Днепра, на шляхох татарських, над Днепромъ лежачомъ, то естъ меновите во именью своемъ Триполи ку пожитку своемъ, а иньшимъ многимъ местомъ, именьямъ и селамъ нашимъ кролевскимъ и теж князским, панским, шляхетскимъ и всему оному краю ку обороне, и великому убезпеченю от неприятеля поганства татар, хочуть коштомъ и накладомъ своимъ замокъ збудовати и место всадити, без переказы иншихъ местъ и пожитковъ нашихъ. И просили насъ, абыхмо ласку нашу господарскую показали, а им того дозволили вольность местскую, ярмарки, торги и корчмы в томъ месте надали.

А такъ мы, бачачи то, же они такъ для пожитку своего, яко для обороны всего оного краю, а ку лепшому способеню и безпечности подданныхъ своихъ властныхъ именья Трипольского, замокъ тамъ коштомъ своимъ збудовати умыслили, и вособливе хотечи, абы ся добра подданныхъ нашихъ часу щасливого панованья нашего по украиняхъ розмножали и людми вседали. Тогда на то ласкаве позволивши, допустили есмо, яко и тымъ листомъ нашимъ дозволяемъ преречонимъ Федору, Гапону, Ждану и Федору Дѣдкомъ Трипольскимъ во именью ихъ Триполи замокъ збудовати и при немъ место людми вольными, ремесниками и иными всякими прихожими всадити. В которомъ месте надаемъ вольность и право маидеборское прикладомъ и порядкомъ такимъ, яко ся в ыншихъ местахъ заховуеъ, яко они похочутъ. К тому ярмарокъ в год на час и день, коли ся имъ подобаетъ, без переказы иншихъ местъ. Которыи то ярмарокъ маеъ быти вольныи отъ всихъ податковъ нашихъ черезъ две недели, а торгъ [у кождыи] тыидень у пятицу установаемъ. И даемъ вольность в с[емь] месте корчмы будовати и вшелякие трунки ку питью належачие ко[ждому] держати, и пожитки всякие водле баченья своего себе зопу[...]ь, привлащати и примножати, а капщизнъ с тыхъ корчмъ и мещанъ до скарбу нашего давати и жадныхъ повинностей з нихъ полнити не будут. А тое усее вольности отъ насъ тепер имъ, также замку и месту ихъ поме[неному] Триполи наданое, мають помененые Дѣдки Трипольские сами, жоны, дети и потомки ихъ за тымъ листомъ нашимъ уживати ними непорушне вечными часы потому, яко и иные князи, панове, вбывателе панствъ нашихъ Короны Польское, Великого князства Литовского и тое земли Киевское таковыхъ вольностей слушне уживають.

И на то имъ, потомкомъ ихъ дали сесь нашъ листъ, [под]писавши его рукою нашою.

До которого на умоцненье тое и печать нашу корунную притиснутисмы рассказали.

Данъ в обозе под замкомъ нашимъ Великими Луками, дня двадцять третьего, мсца [сен]тебра, року отъ нароженья Исусъ Христова тысяча пятьсотъ всмъдѣсятого, а кролеванья нашего року пятого.

Stephanus Rex

(Велика коронна печатка)

Lauren[ty] Piesoczynski pisarz

На звороти: Przywilej od Stefana krola na budowanie zamku y na jarmarki w miescie Trypolu. R. 1580.

Archiwum Narodowe w Krakowie. – Dział na Wawelu. – Archiwum Sanguszków. – Teki Rzymskie. – Sygn. XIVa. – Nr 48. Оригінал.

References

Bilous N. (2014) *Magdeburz'ki pryvilei Bysheva ta joho vlasnyky, Kraieznavstvo*, nr 1, 58–63. [in Ukrainian]

Bilous N. (2015) *Pryvatni mista Kyivs'koho voievodstva v pershij polovyni XVII st.: kil'kist', osoblyvosti rozvytku ta funkcionuvannia, Ukraina v Tsentral'no-Skhidnij Yevropi*. Kyiv, Vyp. 15, 125–164. [in Ukrainian]

Bobiński W. (2000) *Województwo kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy*. Warszawa. [in Polish]

Holubev S. (1891) *Drevnij pomiannik' Kievo-Pecherskoj lavry (kontsa XV y nachala XVI st.), Chetniia v' Ystorycheskom' obschestvie Nestora-lietopys-tsa*. Kiev', kn. 6 [in Russian]

Yakovenko, N. (2008). *Ukrains'ka shlakhta z kincia XVI do seredyny XVII st.* Kyiv. [in Ukrainian]

Krykun M., Piddubniak O. (2010) *Volyns'kyj ma-ietok Lavryna PISOCHYNS'KOH (prydbannia sela Kuneva i zakhyst prava vlasnosti na n'oho)*, *Sotsium: Al'manakh sotsial'noi istorii*. Vyp. 9, 97–103. [in Ukrainian]

Kulakovs'kyj P. (2003) *Kantseliariia Rus'koi (Volyns'koi) metryky 1569–1673 rr. Studiia z istorii ukrains'koho rehionalizmu v Rechi Pospolytij*. Ostroh; L'viv. [in Ukrainian]

Mal'chenko O. (2001) *Ukripleni poselennia Bratslavs'koho, Kyivs'koho i Podil's'koho voievodstv (XV – persha polovyna XVII st.* Kyiv. [in Ukrainian]

Odnorozhenko O. (2012) *Shliakhets'ka heraldyka Kyivs'koi zemli XV – pershoi polovyny XVII st. za arkhivnymi dzherelamy ta materialamy sfrachistychnoi koleksii Muzeiu Sheremet'ievkykh, Sfrachistychnyj schorichnyk*. Kyiv. Vyp. 2, 213-214. [in Ukrainian]

Petrashenko V.O., Koziuba V.K. (1999) *Uzberezhzhia Kanivs'koho vodoshovyscha (kataloh arkeolohichnykh pam'iatok)*. Kyiv, 15-16. [in Ukrainian]

Rulikowski E. (1892) *Trypol, Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Warszawa, T. XII, 533-536. [in Polish]

Schodennyk Erikha Liasoty iz Stebleva (2003), *Zaporoz'ka starovyna*. Kyiv-Zaporizhzhia, 222-277. [in Ukrainian]

Videjko M.Yu.(2012) *Rozvidky Oblasnoho arkeolohichnoho muzeiu, Arkheolohichni doslidzhen-nia v Ukraini 2011*. Kyiv: Instytut arkeolohii NANU. [in Ukrainian]

Wrede, M. (2010). *Itinerarium króla Stefana Batorego 1576-1586*. Warszawa. [in Polish]

Źródła Dziejowe. (1897) Tom XXII. *Ziemie Ruskie*. Ukraina, dział III. Opisane przez A. Jabłonowskiego. Warszawa. [in Polish]